

Tanulmány

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ELSŐ „EMLEPÉNZE” 1858-BÓL

Soltész Ferenc Gábor

numizmatikus
Magyar Numizmatikai Társulat
nummis@vipmail.hu

Soltész Márton

főkönyvtáros
MTA Könyvtár és Információs Központ
soltesz.marton@konyvtar.mta.hu

Az 1825-ben alapított Magyar Tudós Társaságon (MTT) belül korán felmerült az igény, hogy jutalomkérdések közzétételével segítsék a magyar tudományosság, a nyelv és az irodalom ügyének előbbre jutását. A szerzők munkára sarkallása nem volt ismeretlen az érdeklődő közvélemény előtt, mert már a Marczibányi-alapítvány megalapítása után, 1815-ben sor került az első jutalommal honorálni kívánt feladat kitűzésére. Az MTT 1831. évi alapszabálya II/4., Jutalomkérdések című pontja határozta meg először ennek a folyamatnak a feltételrendszerét. Az első jutalomkérdés kihirdetésére 1831-ben került sor, a nyertes művet 200 arannyal kívánták díjazni.

*A jutalomérem útja
az ötlettől a megvalósulásig*

Széchenyi István javaslatára az 1836. szeptemberi nagygyűlés elfogadta, hogy a jutalmi aranyakat ezentúl ezüst billikomban adják át a nyerteseknek. A serlegekre felkerült az Akadémia címere, és rávésték a díjazott nevét. A rendszer így működött egészen 1847-ig. Ezt

módosítani kívánta egy, a decemberi nagygyűlésen elfogadott javaslat: „A pénzbeni jutalmak mellé emlékeztetőül adatni szokott billikomok helyébe emlepézn' adása 's e' végre nagy gyűlésig készítettése rendeltetett.” Évek teltek el, amíg a javaslatot az anyagi ügyeket is intéző Igazgatóság napirendjére tűzte. A késlekedésnek politikai okai voltak, mivel az 1848–49-es forradalom és szabadságharc bukása után a rendőrhatalóság jó ideig csak a kisgyűlések megtartását engedélyezte. A XVI. Igazgatósági Gyűlés jegyzőkönyvébe (Első ülés, Martius 14. 1853.) a következő javaslat és határozat került:

„X. pont. Olvastatott azon jegyzőkönyv XL. és LXXIII. pontjai, melyek szerint ajánlatot, hogy a jutalmazandó íróknak bilikom helyett, mint illendőbb emlékeztető ezennel ezüst emlékpénz adassék, egy olyanak bélyege Böhm hazánkfia által készítettessék.”

„Az igazgatóság a javaslatot helyeselve, az elnökség kéretett meg, hogy az emlékpénz bélyegét Böhm által a jövő nagygyűlésig elkészíttetné, súlya mint egy két tallérban állapít-

tartván meg: előlapján az Akadémia címere álljon féldomborműben, ily körirattal: A tudományos magyar Akadémiája, hátlapján borostyánkószorú, melynek üres helyen úgy, mint a bilikomok pajzsán szokott állani, a jutalmazott szerző, munkacím s a jutalmazás éve lévén minden egyes esetben kimetszendő, az egész pedig egy csinos tokban kiadandó.”

A határozat megszületése utáni évekből – a kutatás jelenlegi állása szerint – nem áll rendelkezésre adat a jutalomérem megszületésének folyamatáról. Véltetően magánlevelek szintjén vagy szóban zajlottak az események. A létrehozás állásáról egy 1856. április 18-án kiállított nyugta informál. Ebben a Joseph Daniel Böhm által jegyzett *Quittung*-ban arról értesülünk, hogy átadásra kerültek a nagyobb és a kisebb emlékérmek elő- és hátoldali verő-tövei, valamint két-két darab bronz minta-érem is. A 253 Gulden és 10 Kreuzer végösszegű számlába a csomagoláson túl belekerült annak az egy-egy köteles érempéldánynak az ára is, amely a K. K. Münzkabinetbe került.

Az eltelt három év alatt az eredeti határozathoz képest változások történtek:

- ezek az érmek és a később adományozottak – a tervezettől eltérően – bronzból készültek;
- a két méretben való gondolkodás arra utal, hogy különbséget kívántak tenni az érmek között.

A verőtöveket és az esetleges elhasználdás miatt pótoltsz szerszámokat (Stempelsammlung 2638., 2639.) ma Bécsben, a Hauptmünzamtól a Kunsthistorisches Museum Münzkabinetjébe került verőszerszám-gyűjteményben őrzik (véleményünk szerint nem épp a legmegfelelőbb helyen). Ezek ellenértékét az Akadémia annak idején kifizette, esetleges pótlásukat bizonyára a Hauptmünzamt is leszámháza.

Az Akadémia 1858-ban jutott el odáig, hogy a jutalomérmek adományozásáról gondolkodjék. A hatalom által elvárt és kissé átszabott alapszabályt Ferenc József 1858. február 27-én erősítette meg. Az új keretek között megindulhatott a jutalmazás új rendeje, mely szerint „A jutalomra érdemesített könyvek s pályairatok szerzőinek jutalmuk az akadémia javaslata szerint folyó- vagy emlékpénzben adatik ki.”

December elején megérkezik az első éremszállítmány, negyven darab bronzérem, Böhm Toldy Ferenc titoknoknak címzett rövid levele és egy 33 osztrák forintról szóló számla kíséretében. (Sem a levélből, sem a számlából nem olvasható ki, hogy a küldemény érmei kétféle méretűek, s hogy a darabszám szerinti megoszlás milyen lehetett.)

A XX. Nagygyűlés Első ülésén (1858. december 15-én) döntöttek az elmúlt másfél évtizedben érdemeket szerettek megjutalmazásáról. A Negyedik ülésen (december 17.) Toldy titoknok bemutatta „a régenten szokásban volt jutalombilikomok helyébe adadni rendelt jutalomérmek egy nagyobb s egy kisebb példányá”-t, és ismertette a reájuk vésendő feliratok formáit. Három feliratformátumot tárt a hallgatóság elé: egyet a nagyjutalommal koszorúzendők, egyet a Marczibányi-jutalmat elnyerők, egyet pedig a pályázók részére.

Részlet a kézírásos jegyzőkönyv fogalmazványából:

XLI. A titoknok bemutatván a régenten szokásban volt jutalom bilikomok helyett adadni rendelt jutalomérem egy nagyobb és egy kisebb példányát a bevésendő felirat szerkezet módja eképp állapítatott meg.

a) a pályázók részére kisebb érem

Vass Józsefnek / 30 arany / pályadíjjal / 1858: / a M. Tud. Akadémia / 1858.

b) a nagyjutalommal koszorúzóandók részére nagy érmen

Petzval Ottónak / 200 arannyal / a M. Tud. Akadémia / 1858.

c) a Marczibányi-jutalommal koszorúzóandók részére nagy érmen

Pauler Tivadarnak / Marczibányi-jutalommal / 1858. / a M. Tud. Akadémia / 1858.

A jutalomérmeket – az általunk talált adatok szerint – nem a nyilvánosság előtt adták át (például a nagygyűlésen), hanem a pénztárban vehették át a díjazottak – a pénzdíjjal együtt. Erről tanúskodik Arany János (Fekete, 1988, 70.), illetve Pávai Elek 1859. januári nyugtája, amelyben az áll: a jutalommal járó pénzdíjat az „emlérem kíséretében” átvették.

Összesen tizenkilenc érmen került átadásra, ahogy erről a pénztárkönyv 1859/35. tétele tudósít: „19 darab Jutalom-érem gravírozásáért Weidl Antalnak (893 betű 3 Krjával 44 f 34 kr pp. vagyis) 46 ft. 88 kr.” Az érmeiket „csinos tokban” adták át, mert ebből Vollsach díszkötőnél húsz darabot rendeltek 10 ft 50 kr-ért (pénztárkönyv 1859/32. tétel).

A számlákat Toldy titoknok ellenjegyezte. Ezeket elolvasva kitűnik, hogy a szóbeli megállapodást akkor sem tartotta be mindenki. Vollsach alku szerint számlázott, míg Weindlnél a titoknok észrevételezi, hogy a számla a kialakítottnál magasabb összegről szólt – ennek ellenére elismerte a teljesítést.

A kiosztott érmek közül három példány őrzési helyét ismerjük, ezek a következők:

Vass József – Marczibányi Nyelvtudományi Jutalomkérdés; Piarista Rend Magyar Tartomány – Piarista Múzeum, Budapest

Petőfi Sándor – Nagyjutalom; Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára

Jedlik Ányos – Nagyjutalom; Pannonhalmi Bencés Főapátság Éremgyűjteménye

A jutalomérem megjelenéséről

Az érmen előlapján a Magyar Tudományos Akadémia allegóriájának egy változata látható. Az 1831 decemberében hivatalossá vált jelképes ábrázolás ideája Széchenyi Istvántól származik, aki ennek előképét az angol akadémikus festészet egyik jeles alkotásában¹ látta meg. John Hoppner festményén Hébé, az ifjúság istennője látható, aki atyja, Jupiter sasmadarát nektárral itatja. Széchenyi elképzelései nyomán a mitológiai jelenet Magyarország megújuló tudományos életét volt hivatott megjeleníteni. Az általa 1830-ban kidolgozott kompozíció időszerű üzenete: „a tudás világánál megszelídült erkölcs istenasszonya nyújtja a magasb emberisedés czészéjét a régi nemzetnek, melly agg erős sas képében leng a feje fölött”. (Széchenyi, 1834)² Az előlapon olvasható „BORURA — DERŰ” az Akadémia nyelvtanilag hibásan megvésett jelmondata. (Utóbbi sajnos nem egyedi jelenség: a korszak külföldön megrendelt emlékérmek közül számos példányon találunk nyelvtanilag helytelen magyar feliratot.) Ennek elfogadására is 1831 decemberében került sor, de már egy másik kisgyűlésen. A jelenlévők több javaslat közül szavazással választották ki a „Borúra derű”-t.

A legkorábbi akadémiai emlékérem elkészítésével – az igazgatótanácsi jegyzőkönyvben foglaltak szerint – a szepesolasi születésű, Bécsben letelepedett Joseph Daniel Böhmöt (1794–1865) bízták meg. Mivel a magyar pénzverdéken alapuló hazai éremművészetet az elnyomó hatalom megbénította (a kiegyezésig bezárták a verdéket), a magyar megren-

¹ Sir John Hoppner (1758–1810): *Lady Stafford as Hebe*, olajfestmény, 1800 körül.

² Az allegóriáról lásd még: Rózsa 1965!

1. kép • Böhm, Joseph Daniel – Előlap: Antikruhás nőalak (a művelődés nemtője) szemben – pártás fejét jobbra fordítja – pikkelyes mellpáncélban, vállán köpennyel. Jobbjával magasba emelt csészéből egy sast nektárral itat, baljával egy hegyes végű pajzsra támaszkodik, amin a koronás magyar címer látható. 6 óránál I. D. BOEHM F. jelzet. Felirat: BORURA — DERŰ
Hátlap: Babérkoszorúval övezett felület a vésés számára. (A közölt képen Petőfi Sándor nagyjutalmi érme látható.) • Kétoldalas, vert bronz érem, 1855[?], kétféle kivitelben: a.) \varnothing 45,5 mm; Numizmatikai hivatkozások: HP 303a.; BUE 164; MNG II. a. 827.; Stempelsammlung 2638 • b.) \varnothing 32,5 mm; Numizmatikai hivatkozások: HP 303b; BUE 165.; Unger 3380.; Stempelsammlung 2639.

delők külföldi művészekkel – főként bécsiekkel – készítették érmeiket. Böhm sikeres szakmai pályafutása az V. Ferdinánd 1830-as pozsonyi megkoronázására készített érem verőtöveinek elkészítése után indult (1831-től K. K. Kammermedailleur). Érmeit a nyugodt formák és a nemes fegyelmeztség jellemzik, stílusukban a kései klasszicizmus jegyeit viselik magukon. Amikor tehát a sikeres és jó hírű mester az Akadémia felkérését megkapta, már művészi pályája zenitjén járt: a Hauptmünzamt-nál betöltött állása mellett a bécsi vésnökakadémia igazgatója is volt.³

Böhmöt nyilván megismertették az allegória eddigi művészi megformálásaival, emiatt kompozíciója számos hasonlóságot mutat

Luigi Pichler (1173–1854) pecsétnyomójával,⁴ Franz Xavér Stöber (1795–1858) acélmetszettel⁵ és Johann Nepomuk Ender (1793–1854) festményével.⁶ A lényeg azonos, de a művészi szabadság, a felhasznált anyag, az alkalmazott technológia és az éremforma terén több kisebb-nagyobb eltérést találunk. Böhm-nél a nőalak köpenye a nyaknál kapcsolódik, körbeveszi alakját, felemelt jobbjától láthatóvá válik alakjának részlete; hosszú, részben befert hajában pártá. A többiek ovális pajzsával szemben itt a pajzs hegyes végű; a sas alakja

⁴ Anyaga topázszerű, égetett füstkvarc, magassága 34, szélessége 22 mm.

⁵ Ovális, magassága 74, szélessége 61 mm; felirata alul: „Borúra derű! 1831.” Jelzése: „Fr. Söber. sc. – Joh. Ender. del.”

⁶ Olajfestmény vászonra, 350×250 cm; jelezve balra lent: „Johann Ender pinx. 1834.” Felirat jobbra lent: „A. M. Academiának emléktül G. Széchenyi István. 1834.”

³ K. K. Hof- und Kammermedailleur und Direktoren K. K. Münz-Graveur Akademie in Wien.

név	jutalom neve	arany jutalom	jutalmi évek	felvett összeg	pénztár-könyvi sorszám
néhai Repiczky János	Nyelvtud. O. jut. kérd.	100	1847	459,40 ⁷	1858/424
Vass József	Marczibányi jut. kérd.	30	1847	30#	1859/35
Pávai Elek	Vitéz	30	1847	30#	1859/50
Szalay László	Nagyjutalom	200	1842–47	1826,40	1858/419
	Nagyjutalom	200	1850–55		
néhai Frank Ignác	Marczibányi	50	1842–47	0 ⁸	0
néhai Petőfi Sándor	Nagyjutalom	200	1843–48	913,20 ⁹	1858/428
Fogarasi János	Marczibányi	50	1843–48	228,20	1858/437
néhai Jászay Pál	Nagyjutalom	200	1844–49	0 ¹⁰	0
néhai gr. Kemény József Nagyajtai Kocsis István	Marczibányi	50	1844–49		
Jedlik Ányos	Nagyjutalom	200	1845–50	200#	1859/29
Berde Áron	Marczibányi	50	1845–50	50#	1859/93
Henszlmann Imre	Marczibányi	50	1846–51	239,75	1859/19
Greguss Ágost	Marczibányi	50	1847–52	50#	1859/17
b. Eötvös József	Nagyjutalom	200	1848–53		
Pauler Tivadar	Marczibányi	50	1848–53	50#	1859/16
Toldy Ferenc	Nagyjutalom	200	1849–54	913,20	1858/432
Arany János	Marczibányi	50	1849–54	50#	1859/44
Ipolyi Arnold	Marczibányi	50	1850–55	239,75	1859–18
Korizmic László, Benkő Dániel, Morócz István	Nagyjutalom	200	1851–56	200#	1859–48
Nendtwich Károly	Marczibányi	50	1851–56	240,50	1859/20; 27 ¹¹
Petzval Ottó	Nagyjutalom	200	1852–57	959	1859/15
Hollán Ernő	Marczibányi	50	1852–57	0 ¹²	

I. táblázat • Az MTA-jutalmazottak névsora – 1858

⁷ Özvegye vehette fel.⁸ Nem voltak örökösök.⁹ Fia, Petőfi Zoltán gyámja (Horváth Árpád) vehette fel.¹⁰ Nem voltak örökösök.¹¹ 1859. január 6-án felveszi aranyban, majd 1860. január 8-án átváltását kéri készpénzre.¹² Hollán az 50 aranyat nem veszi fel, az összeget 1859. január 8-i levelében felajánlja az Akadémiának.

a rendelkezésre álló körfelület miatt torzult, nyaka visszafordult, hogy testének jusson elegendő hely a nőalak feje felett.

A numizmatikusi éremleírásokból kiolvasható, hogy az éremkép valódi jelentése rejtve maradt a szerzők előtt. A magyar címeres pajzsra támaszkodó nőalakot például többnyire Hungáriával azonosították, lévén e nemtő számos emlékérmünkön valóban így került megjelenítésre. Nem tudták, hogy a sas a magyar nemzetet volna hivatott jelképezni; melléje még Hungáriát is beemelni, s ily módon a magyarságot egy kompozíción belül kétféleképpen megjeleníteni, kétségkívül értelmetlen lett volna.

Toldy titoknok tizenkilenc db. érem védsését rendelte meg, az 1858. december 18-i igazgató tanácsi jegyzőkönyvben ugyanakkor huszonöt név szerepel. Biztosan azért nem vésettek érmet Franknak, Jászainak és gr. Keménynek, mert nem voltak örököseik. A hiányzó három személyt akkor lehetne megnevezni, ha az eddiginél több éremről lenne tudomásunk. A jutalmi összegekhez kétféle módon lehetett hozzájutni: aranyban, illetve forgalmi pénzben. (Feltételezhető, hogy akik az aranyat választották, azoknak nem voltak napi anyagi gondjaik.) A # jel a pénztárkönyvben az 1 dukát súlyú aranypénzt jelenti.

A névsorban (*i. táblázat*) felsoroltakon végigtekintve legalább két dolognak kell feltűnnie – még a kevésbé tájékozottaknak is. Egyrészt annak, hogy a jutalmazottak kiválasztásánál és megszavazásánál csak az elvégzett munkára voltak tekintettel, másrészt, hogy az országot sújtó elnyomás ellenére a döntési folyamat résztvevői „hazafiak” maradtak. Megtehették volna, hogy a hatalom jóindulatát keresve nem vesznek be a névsorba olyanokat, akik politikailag támadhatóak voltak

– például az 1848–49-es forradalom és szabadságharcban vállalt szerepük miatt. (Sajnos, kései utódaik közül nem mindenki állt ellen az ilyen és hasonló kísértéseknek.) Legelsőként a Segesvárnál eltűnt forradalmár-költőt, Petőfit kell megemlítenünk, aki egyenesen királyokat kívánt akasztatni. Ám a Helytartótanács (és az uralkodó) bizonyára nem örült a börtönt szenvedett Greguss–Henszlmán–Hollán-trió mellett a hosszú emigrációba kényszerült Eötvös és Szalay, továbbá a kisebb büntetésekkel sújtott Arany, Jedlik, Morócz és Vass kitüntetésének sem.

*

Az 1858-ban megkezdett jutalomérem-ajándékozás évtizedeken keresztül része maradt az érdemek elismerésének; a folyamat csupán 1949-ben szakadt meg, amikor a tizenhárom kiválasztottnak szánt jutalomérem immár a fiókban maradt. Reménykeltő ugyanakkor, hogy a közelmúlt eseményei mintha azt jeleznék: a Böhm-féle emlékérem lassanként visszatér, és újra elfoglalja helyét az akadémiai jutalomérmek között. Hiszen Pálinkás József elnök úr 2014 tavaszán többeknek kiosztotta az eredeti jutalomérem ezüst mását – az Akadémiáért végzett kiemelkedő tevékenységük elismeréseként. Megvalósult tehát az 1853. márciusi igazgatószági gyűlési határozat, amennyiben végre elkészült az ezüst Böhm-érem. Csupán remélhetjük, hogy e szimbolikus aktus egyben az első lépés volt a mai eklektikus és változatos művészi színvonalú akadémiai éremgyűttes megújítása felé.

Kulcsszavak: *jutalomérem, jutalomkérdés, Borina derű, Böhm, Boehm, Magyar Tudós Társaság, Magyar Tudományos Akadémia, Széchenyi, Toldy, 1858*

IRODALOM

- Éder Zoltán (2003): Borúra derű: A Magyar Tudományos Akadémia jelmondatának születése. *Magyar Nyelv.* 3, 331–334.
- Fekete Gézáné (1988): *Az Akadémia 1831–1858 között alapított jutalomtételei és előzményei. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 21 [96].* MTAK, Budapest
- Fekete Gézáné (2000) *A Magyar Tudományos Akadémia jutalomdíjai 1859–1900. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 36 [III])* MTAK, Budapest
- Kónya Sándor (1994): „Magyar Akadémia állítassék fel...”: *Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827–1990.* (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 32[107]) MTAK, Budapest
- Magyar Akadémiai Értesítő* 1847-ről, kiadatta Toldy Ferencz, Pest, 1847
- Magyar Akadémiai Értesítő* 1853-ról, kiadatta Toldy Ferencz titoknok, Pest, 1853
- Magyar Akadémiai Értesítő* 1858-ról, kiadta Toldy Ferencz titoknok, Pest, 1858
- Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye iratai:
- K1289 Fő- és mellékpénztári számlák, levelek, könyvtári is 1850–1858
- K1307 Tisztázatok 1846–1861., a XV–XXVIII. sz. igazgató tanácsi jegyzőkönyvek
- K1362 Nagygyűlési és vegyes ülési jegyzőkönyvek 1854–1864.

- K1627 Magyar Tudományos Akadémia Főpénztár bevételi és kiadási naplója 1853–1860
- K1790 A Magyar Tudományos Akadémia titoknoki iktatókönyve 1825–1859.
- RAL 167/1858 Boehm német nyelvű levele Toldy Ferenc titoknokhoz, Bécs, 1858. december 6.
- RAL 264/1858 Boehm német nyelvű levele Toldy Ferenc titoknokhoz és egy csatolt nyugta, Bécs, 1858. december 13.
- RAL 609/1858 A főtitkárság fogalmazványai (No. 16 – Éremvésetek szövegei)
- Rózsa György (1965): A Magyar Tudományos Akadémia allegóriája. *Magyar Tudomány.* 802–810.
- szerző nélkül (1834): Művészetek. *Tudománytár.* I, 244–245. • http://epa.oszk.hu/02100/02198/00001/pdf/Tudomanytar_01_1834_244-245.pdf
- NUMIZMATIKAI IRODALOM
- BUE = Gohl Ödön (1906): *Budapest újabb emlékérméi.* Magyar Numizmatikai Társulat, Budapest
- HP = Huszár Lajos – Prokopius Béla (1932): *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn.* Verlag des Vereins der Medaillenfreunde, Budapest
- MNG = Csengeryné Nagy Zsuzsa (szerk.) (1963): *A Magyar Nemzeti Galéria állagjegyzéke II. a.* Budapest
- Stempelsammlung = Fiala, Eduard – Raudnitz, Josef (1901–1909): *Katalog der Münzen- und Medaillen: Stempel-Sammlung des K.K. Hauptmünzamt in Wien.* I–III. Wien
- Unger = *Catalog Theodor Unger in Graz: Münzen und Medaillen-Sammlung.* H. Cubasch, Wien, 1897

